

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

КОВАЛЬ ІГОР СВЯТОСЛАВОВИЧ

УДК 378.1:355.588:614.8 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
РЯТУВАЛЬНИКІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ
УМОВАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, м. Львів.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Руденко Лариса Анатоліївна,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності, кафедра практичної психології та
педагогіки, професор, м. Львів.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Діденко Олександр Васильович,
Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького, кафедра педагогіки
та соціально-економічних дисциплін, завідувач,
м. Хмельницький;

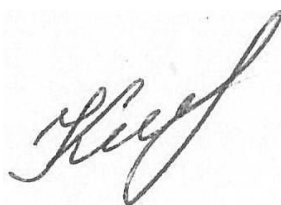
кандидат педагогічних наук
Маладика Лариса Володимирівна,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв
Чорнобиля Національного університету цивільного захисту
України, навчально-методичний відділ, старший викладач-
методист, м. Черкаси.

Захист відбудеться 05 грудня 2017 р. об 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.874.03 у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності за адресою: 79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35) і на сайті університету <http://ldubgd.edu.ua/content/zahisti-disertaciy-1>.

Автореферат розіслано 04 листопада 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М. І. Кусій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Загострення соціально-політичної ситуації в Україні, зростання темпів науково-технологічного прогресу, збільшення масштабів надзвичайних ситуацій різного характеру зумовлюють необхідність підвищення якості професійної підготовки майбутніх рятувальників у вищих навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ВНЗ ДСНС України). Основні професійні функції рятувальників пов'язані із запобіганням і ліквідацією надзвичайних ситуацій та їх наслідків, наданням першої допомоги потерпілим, розробленням і впровадженням заходів щодо виконання службових обов'язків, підтриманням належного рівня готовності органів і підрозділів відповідно до вимог галузевих нормативно-правових документів тощо.

Водночас професійна діяльність рятувальників передбачає виконання службових обов'язків в екстремальних (особливих) умовах, які характеризуються раптовістю виникнення, непередбачуваністю та непрогнозованістю розвитку, ризиконебезпечністю. Для ефективних дій у цих умовах фахівці цивільного захисту мають бути спроможними мобілізувати внутрішні сили, щоб успішно протистояти впливу різноманітних стресогенних чинників, зберігаючи при цьому високу працездатність, адекватну та своєчасну реакцію на раптові зміни в небезпечних обставинах, здатність швидко приймати рішення за дефіциту інформації та часу, а також долати наслідки впливу фізичних і психоемоційних навантажень. Вони повинні мати належний рівень професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах, яка визначає ефективне застосування набутих компетентностей і відображає стан концентрації особистісного потенціалу рятувальника, його внутрішнє налаштування на якісне виконання професійної діяльності. З огляду на це, формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах є одним із провідних завдань їхньої підготовки.

Професійна освіта у ВНЗ ДСНС України базується на положеннях Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст., Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Кодексу Цивільного захисту України, нормативно-правових актів ДСНС України, що регламентують її діяльність. Проте практика свідчить, що якість підготовки випускників ВНЗ ДСНС України не цілком задовольняє вимоги замовників кадрів. Це зумовлено низкою суперечностей між:

- динамічними змінами у професійній діяльності фахівців цивільного захисту, постійним зростанням складності аварійно-рятувальних робіт та недостатнім урахуванням цих змін і тенденцій у підготовці майбутніх рятувальників;

- специфікою галузі безпеки життєдіяльності, екстремальними умовами діяльності працівників ризиконебезпечних професій, що характеризуються значними психофізичними навантаженнями і незадовільним рівнем психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу у ВНЗ ДСНС України;

- необхідністю цілеспрямованого формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, об'єктивною потребою забезпечення психологічної складової їхньої професійної компетентності та недостатнім відображенням цих аспектів у змісті підготовки в профільних ВНЗ;

• потребами використання під час навчання новітніх методів і технологій, які сприяють підвищенню якості професійної підготовки майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, і домінуванням традиційних методик, стандартизованих підходів у роботі науково-педагогічних працівників.

Проблемам професійної підготовки майбутніх рятувальників приділена значна увага у працях вітчизняних і зарубіжних учених (Я. Голєбевскі, Ф. Карт-Таннер, М. Козяр, М. Коваль, М. Ковтунович, М. Кремень, Є. Орлова, Є. Русаєв, О. Самонов, О. Столяренко, О. Тімченко та ін.). Питання готовності фахівців до професійної діяльності, зокрема, до екстремальної, досліджують С. Батуков, О. Бикова, О. Діденко, М. Дьяченко, І. Єфанов, Л. Кандибович, Е. Кugno, Л. Маладика, В. Месников, В. Пономаренко та ін. Проте, незважаючи на низку наукових праць, проблема формування готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах у процесі професійної підготовки ще не була предметом глибокого й вичерпного аналізу.

Соціальна значущість і актуальність проблеми, недостатня розробленість її теоретичних і практичних аспектів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності з теми «Психолого-педагогічні технології підготовки фахівців до діяльності в особливих умовах та її психологічний супровід» (РК № 0116U005307).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 3 від 02.11.2016 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 29.11.2016 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних умов, розробленні та експериментальній перевірці моделі та методики формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх рятувальників у навчальних закладах Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах у ВНЗ ДСНС України.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що за створення відповідних психолого-педагогічних умов (проекування та реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі ВНЗ ДСНС України; цілеспрямоване формування та розвиток професійно важливих якостей майбутніх рятувальників; залучення курсантів до активної самоосвіти і самовиховання; психологічний супровід процесу формування професійної готовності майбутніх рятувальників) реалізація моделі та впровадження в освітній процес методики формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах забезпечать

підвищення її рівня у випускників ВНЗ ДСНС України та якості професійної підготовки фахівців цивільного захисту в цілому.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. На основі вивчення стану проблеми в педагогічній теорії та практиці обґрунтувати структуру професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах і визначити методологічні засади її формування.

2. Теоретично побудувати й апробувати модель професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

3. Визначити й обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

4. Розробити методику формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах та експериментально перевірити її ефективність.

5. Удосконалити науково-методичне забезпечення психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх рятувальників.

У дослідженні використано такі **методи**: *теоретичні* – аналіз наукової літератури і нормативних документів, що визначають підготовку фахівців цивільного захисту, узагальнення та систематизація наукових фактів для обґрунтування теоретичних засад формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, моделювання для розроблення та реалізації моделі формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах; *емпіричні* – спостереження за особливостями вияву навчальної мотивації, опитування, самоаналіз, самооцінювання, психодіагностика для визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах; *психолого-педагогічний експеримент* – для перевірки ефективності методики формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах; *математичні та статистичні методи* оброблення результатів для аналізу одержаних даних і виявлення залежності між досліджуваними явищами і процесами.

Експериментальна база дослідження: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Національний університет цивільного захисту України, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця), Головні управління ДСНС України у Запорізькій і Рівненській областях, Управління ДСНС України у Чернівецькій області.

Методологічна основа дослідження: положення феноменології та герменевтики як антропологічного підґрунтя сучасної освіти, теорії пізнання про активність суб'єкта в пізнавальній діяльності та діяльність як спосіб самореалізації людини, теорії самоактуалізації особистості, психолого-педагогічної теорії розвитку та саморозвитку особистості; методологічні підходи (системний, синергетичний, цілісний, аксіологічний, діяльнісний, компетентнісний), спрямовані на

вдосконалення професійної підготовки майбутніх рятувальників; сучасні дидактичні підходи до змісту та методів формування професійної готовності особистості.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці з філософії освіти (В. Андрущенко, О. Барабанщикова, Г. Васянович, Б. Гершунський, В. Загвязінський, І. Зязюн, В. Кремень); педагогіки і психології професійної освіти (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, А. Вербицький, Л. Виготський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Г. Дутка, Е. Зеєр, Є. Ільїн], М. Ковтонюк, М. Ковтунович, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, А. Литвин, Б. Ломов, С. Максименко, А. Маркова, М. Махмутов, Н. Нічкало, К. Платонов, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Л. Руденко, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Л. Сущенко, В. Чайка, В. Ягупов); психопедагогіки (Н. Вишнякова, Л. Дяченко, С. Кравець, В. Пилипчук, Е. Стоунс); формування готовності особистості до професійної діяльності (Б. Ананьєв, О. Глушко, П. Горностай, М. Дьяченко, Л. Кандибович, Л. Кондрашова, О. Пелех, П. Скляр та ін.); зокрема до діяльності в екстремальних умовах (С. Батуков, О. Бикова, С. Будник, О. Діденко, І. Єфанов, М. Коваль, М. Козяр, М. Кремень, Е. Кугно, М. Кулакова, Л. Маладика, М. Мар'їн, М. Новікова, М. Поляков, О. Самонов, О. Тімченко, В. Шапар та ін.).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *вперше розроблено* структурно-функціональну модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах; *обґрунтовано* психолого-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах (проектування та реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі ВНЗ ДСНС України; цілеспрямоване формування та розвиток професійно важливих якостей майбутніх рятувальників; залучення курсантів до активної самоосвіти і самовиховання; психологічний супровід процесу формування професійної готовності майбутніх рятувальників); *уточнено* сутність поняття «професійна готовність майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах» та компоненти цієї готовності (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний, нормативно-операційний, особистісно-комунікативний); *конкретизовано* принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах (наукової обґрунтованості змісту екстремально-професійної підготовки; екстремальної спрямованості освітнього процесу; цілісного розвитку особистості щодо діяльності в екстремальних умовах; нормативності та стандартизації професійної підготовки; особистісної активності та самостійності курсантів); *удосконалено* критерії, показники і рівні її сформованості; *подальший розвиток одержала* методика діагностики стану професійної готовності майбутніх рятувальників.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено та впроваджено в практику ВНЗ ДСНС України авторську методику формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, методику діагностики професійно важливих якостей фахівців цивільного захисту та вдосконалено науково-методичне забезпечення психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх рятувальників (посібник «Тренінг психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах», методичні рекомендації «Корпоративна культура

працівників ДСНС України» і «Телефонне консультування як екстрена психологічна допомога») для практичних психологів, соціальних педагогів і науково-педагогічних працівників ВНЗ ДСНС України. Результати дослідження можуть бути використані в навчальних закладах і закладах післядипломної освіти ДСНС України для розроблення навчальних і методичних матеріалів, інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх рятувальників, підвищення їхньої кваліфікації, а також для проведення психолого-педагогічних досліджень.

Упровадження результатів дослідження. Наукові положення та навчально-методичні матеріали упроваджено в практику Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт від 08.02.2017 р.), Національного університету цивільного захисту України (довідка № 08/769 від 16.03.2017 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (акт від 09.03.2017 р.), Вищого професійного училища Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) (довідка № 1144/11-3250 від 28.09.2016 р.), Головного управління ДСНС України в Запорізькій області (довідка № 1/1.2-03/1205 від 09.03.2017 р.), Головного управління ДСНС України в Рівненській області (довідка № 03-1493/06/01 від 17.03.2017 р.), Управління ДСНС України в Чернівецькій області (довідка № 12/1126 від 06.04.2017 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалась на 18-ти науково-практичних конференціях, зокрема, *міжнародних*: «Культура як феномен людського духу» (м. Львів, 15-16.11.2011), «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (м. Львів, 12-14.11.2012), «Обеспечение безопасности жизнедеятельности: проблемы и перспективы» (м. Гомель, 22-23.05.2014), «Global Scientific Unity 2014» (м. Прага, 26-27.09.2014), «Knowledge is power, power is knowledge!» (м. Відень, 27.07.2015), «Grow up», (м. Женева, 30.11.2016); *всукраїнських*: «Fiat justitia, pereat mundus» (м. Львів, 03.04.2009), «Технології захисту / ПожТех – 2014» (м. Київ, 23-24.09.2014); «Цивільний захист» (м. Львів, 12.11.2015); *регіональних*: «Особистість в екстремальних умовах» (м. Львів, 29.04.2011, 20.04.2012, 07-08.11.2013, 20.05.2015), «Психологія особистісної та соціальної креативності» (м. Львів, 22.12.2011), «Психологічні проблеми сучасності» (м. Львів, 29-31.03.2012), «Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників» (м. Львів, 25.02.2014), «Психолого-педагогічне забезпечення підготовки робітничих кадрів» (м. Львів, 04.03.2015); «Сучасні технології у суспільно-гуманітарній підготовці кваліфікованих робітників у ПТНЗ» (м. Львів, 11.06.2015), *семінарах, круглих столах, засіданнях* кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУБЖД.

Публікації та особистий внесок автора. Основні результати дослідження висвітлено у 29 публікаціях, з яких 20 одноосібних, зокрема: один посібник, 14 статей (із них 8 – у вітчизняних наукових фахових виданнях, 2 – в іноземних періодичних виданнях), 12 тез і матеріалів конференцій (із них 2 – у закордонних виданнях), 2 брошури методичних рекомендацій. Загальний обсяг особистого внеску – 16,8 авт. арк.

У наукових публікаціях, підготованих у співавторстві з Ю. Бараном [2], О. Бураком [19], А. Ковальчуком [2; 7], М. Козяром [8], О. Куцим [27], А. Петренко [2; 7],

А. Прокопчук [18], Р. Сірко [27], Р. Ткачуком [16], О. Шибрук [28], Д.-М. Шевелевом [29] авторськими є концептуальні ідеї, методичні положення та висновки щодо формування та розвитку професійної готовності майбутніх рятувальників. Ідеї співавторів у дисертаційній роботі не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 355 найменувань (з них 12 – іноземними мовами), 10 додатків. Загальний обсяг дисертації 294 сторінки. Основний текст викладено на 180 сторінках, із яких на 17,5 сторінках розміщено 25 рисунків і 6 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, викладено мету, гіпотезу, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, його зв'язок із науковими програмами, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі** – «*Теоретичні основи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах*» – розкрито теоретичну сутність поняття професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах; визначено методологічні підходи до її формування; висвітлено сучасний стан професійної готовності співробітників органів і підрозділів ДСНС України до діяльності в екстремальних умовах.

Специфіка професійної діяльності рятувальників полягає в тому, що їм доводиться працювати в екстремальних ситуаціях, пов'язаних зі значними фізичними й емоційними навантаженнями. Основними стресогенними чинниками їхньої діяльності є такі: дефіцит часу і невизначеність ситуації, перманентна ризиконебезпечність, значні фізичні та психологічні навантаження, необхідність діяти в обмеженому просторі, працювати в апаратах захисту органів дихання тощо.

У науковій літературі готовність до діяльності тлумачиться як володіння знаннями, вміннями і навичками, наявність професійно важливих якостей особистості, які забезпечують виконання професійних функцій, стан концентрації потенціалу та психофізіологічних систем людини, що передуює діям, внутрішнє налаштування на виконання завдання. Це поняття відображає також сформованість компетентностей, необхідних для якісного виконання професійних обов'язків. Зважаючи на це, ми розглядаємо *професійну готовність майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах* як інтегративну властивість особистості, що характеризує її свідоме ставлення до професії, ціннісні орієнтації, соціально та професійно важливі якості, сприяє самореалізації в професії, є важливим чинником швидкої адаптації та виконання службових обов'язків у надзвичайних ситуаціях.

Аналіз стану дослідження проблеми в педагогічній теорії і практиці дав змогу визначити методологічні підходи до її вирішення. Системний підхід вимагає розглядати процес професійної підготовки майбутніх рятувальників як єдину систему; синергетичний – дає змогу прогнозувати розвиток особистості рятувальника у професійній царині та змодельовати самоорганізацію освітнього процесу; цілісний – визначає цілісне уявлення про напрями діяльності фахівців у галузі безпеки людини в надзвичайних ситуаціях; аксіологічний – сприяє виробленню позитивного ставлення до формування професійної готовності як особистісної

цінності та становленню власної професійної позиції у курсантів; діяльнісний – спонукає формувати готовність рятувальників шляхом залучення до самостійної безпосередньої діяльності в екстремальних умовах; компетентнісний – орієнтує освітній процес на формування здатності та готовності ефективно виконувати професійні обов'язки в екстремальних умовах. Реалізація сукупності цих підходів у поєднанні з положеннями психопедагогіки в освітньому процесі ВНЗ ДСНС України спрямована на підвищення його якості шляхом формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

Вивчення стану професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах проводилося за допомогою комплексу валідних методик, які дали змогу всебічно дослідити особистісні якості та компетентності курсантів, що є складовими їхньої професійної готовності. Опрацювання емпіричного матеріалу здійснювалося шляхом використання показників описової статистики, кореляційного аналізу на основі рангового коефіцієнта кореляції Пірсона, факторного аналізу.

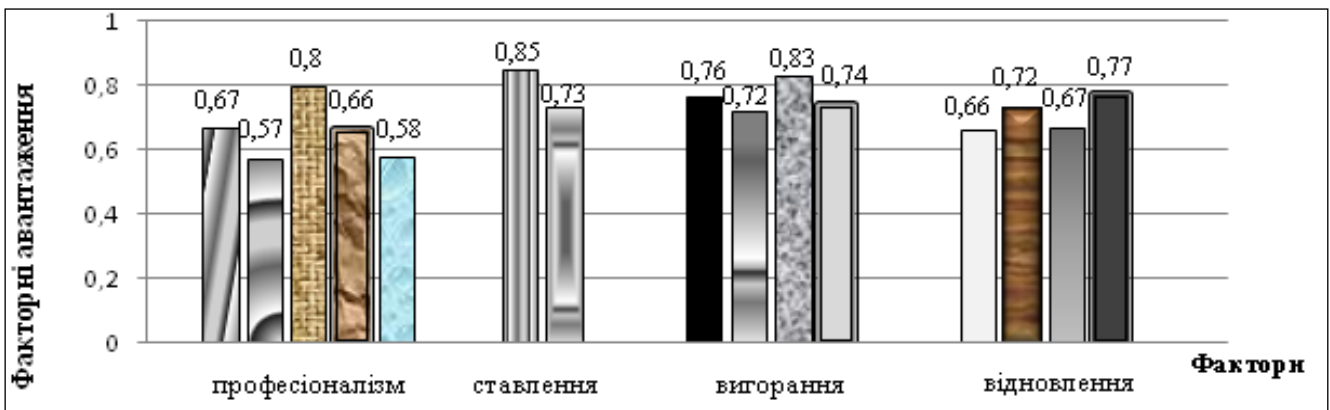

Рисунок 1 – Фактори професійної готовності майбутніх рятувальників

Факторний аналіз за допомогою програми SPSS дозволив згрупувати 120 кореляційних зв'язків, виокремивши чотири незалежні фактори професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах та визначивши їх зміст і вагу (рис. 1): «професіоналізм» (сміслова організація особистості – 0,67; організація діяльності – 0,57; наполегливість – 0,8; самовладання – 0,66; самостійність – 0,58), «ставлення» (емоційність – 0,85; соціальна емоційність – 0,73), «вигорання» (невротичність – 0,76; спонтанна агресивність – 0,72; депресивність – 0,83; сором'язливість – 0,74; емоційна лабільність – 0,76) і «відновлення» (дистанціювання – 0,66; пошук соціальної підтримки – 0,72; втеча-уникнення – 0,67; позитивна переоцінка – 0,77).

Результати аналізу реального стану професійної готовності майбутніх рятувальників дали підстави для висновку про необхідність формування в курсантів системи професійних цінностей, когнітивно-інтелектуальних умінь, здатності до ефективної практичної діяльності в екстремальних умовах, розвитку соціально та професійно важливих якостей особистості, які є складовими їхньої професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах.

У другому розділі – «Психолого-педагогічні аспекти формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах» – визначено структуру професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності

в екстремальних умовах, з урахуванням специфіки діяльності фахівців цивільного захисту та особливостей їхньої підготовки у ВНЗ ДСНС України сформульовано принципи, обґрунтовано психолого-педагогічні умови та розроблено структурно-функціональну модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

Врахування специфіки професійної діяльності рятувальників і провідних факторів їхньої готовності до діяльності в екстремальних умовах дало змогу виокремити її компоненти: *мотиваційно-ціннісний* (характеризує розвиток мотиваційної сфери, ступінь спрямованості на саморозвиток майбутніх рятувальників, визначає ставлення до професії); *когнітивно-інтелектуальний* (відображає сукупність загальнонаукових і професійно орієнтованих знань, необхідних для діяльності в екстремальних умовах, рівень інтелектуального розвитку особистості, оперування необхідними професійними знаннями, здатність до ефективного сприймання й осмислення інформації, адекватного оцінювання ситуації); *нормативно-операційний* (демонструє динамічну здатність до практичної діяльності з виконання завдань в екстремальних умовах); *особистісно-комунікативний* (спрямований на розвиток соціально та професійно важливих якостей, які забезпечують ефективну взаємодію в екстремальних умовах).

Професійна підготовка майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах визначається змістом галузевих стандартів вищої освіти, відображеним у навчальному плані ВНЗ, який містить перелік обов'язкових і вибіркових дисциплін, тривалість їх вивчення, форми організації освітнього процесу, необхідне матеріально-технічне, навчально-методичне забезпечення й аварійно-рятувальне обладнання, способи оцінювання результатів. Спираючись на положення психопедагогіки про важливість організації педагогічного процесу на основі психологічних засад навчання і виховання, урахування особливостей розвитку психіки, ми розглядаємо професійну готовність майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах як єдність практичної (ґрунтується на професійній компетентності) та психологічної (відображає формування морально-етичних та емоційно-вольових якостей особистості) складових готовності.

Аналіз професійної підготовки фахівців цивільного захисту на основі визначених методологічних підходів дозволив виокремити принципи формування їхньої готовності до діяльності в екстремальних умовах: *наукової обґрунтованості змісту екстремально-професійної підготовки*, що полягає в науковості змісту навчальних дисциплін пожежно-рятувального спрямування, сприяє всебічному світоглядному розвитку особистості рятувальника; *екстремальної спрямованості освітнього процесу* – передбачає зорієнтованість на формування професійної готовності майбутніх рятувальників, скеровує суб'єктів освітнього процесу на особливості діяльності та виконання конкретних професійних функцій; *цілісного розвитку особистості щодо діяльності в екстремальних умовах* – забезпечує цілеспрямоване вдосконалення розумових, фізичних і моральних якостей рятувальників; *нормативності та стандартизації професійної підготовки* – має на меті регулювання процесу підготовки рятувальників до професійної діяльності відповідно до галузевих стандартів освіти; *особистісної активності та*

самоствійності курсантів – реалізується через відповідну організацію професійної підготовки і самоосвіти курсантів на всіх етапах навчання.

На основі запропонованих принципів обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах:

- проектування та реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі ВНЗ ДСНС України (дає змогу виявити й актуалізувати особистісні потреби та інтереси всіх учасників освітнього процесу щодо самовдосконалення в навчально-пізнавальній і службовій діяльності);

- цілеспрямоване формування та розвиток професійно важливих якостей майбутніх рятувальників (сприяє адаптації курсантів до службової діяльності та їхній ефективній взаємодії);

- залучення курсантів до активної самоосвіти і самовиховання (підвищує мотивацію особистості до самореалізації в освітній і професійно-практичній діяльності, формує її поведінку та позитивно впливає на саморозвиток і професійне становлення);

- психологічний супровід процесу формування професійної готовності майбутніх рятувальників (сприяє формуванню всіх компонентів професійної готовності й інтегруванню професійно-екстремальних і психологічних знань, системи потреб і мотивів особистості майбутнього рятувальника).

Для всебічного аналізу й удосконалення системи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах створена структурно-функціональна модель (рис. 2), яка складається з трьох блоків. *Концептуально-стратегічний блок* містить методологічні та психолого-педагогічні засади формування професійної готовності майбутніх рятувальників. Теоретичними положеннями, що покладені в основу дослідження та визначають побудову моделі, є методологічні підходи, дидактичні принципи, конкретизовані нами специфічні принципи та компоненти формування професійної готовності майбутніх фахівців цивільного захисту. *Процесуально-технологічний блок* охоплює науково-методичне забезпечення, що містить зміст, методи (пізнавальні, тренувальні, контролювальні), форми її організації та засоби (технічні, професійно-предметні, інформаційно-комунікаційні) психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх рятувальників. Цей блок відображає методіку формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Контрольно-оцінний блок* містить визначені рівні та критерії сформованості професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

Обґрунтовані психолого-педагогічні умови пов'язують блоки моделі та забезпечують її функціонування. Структура та взаємозв'язки всіх елементів моделі репрезентують і комплексно висвітлюють наше бачення напрямів удосконалення процесу формування професійної готовності майбутніх рятувальників. Розроблена з урахуванням специфіки професійної діяльності рятувальників у надзвичайних ситуаціях і прогнозування основних тенденцій її розвитку, запропонована модель є орієнтиром для впровадження методіки формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

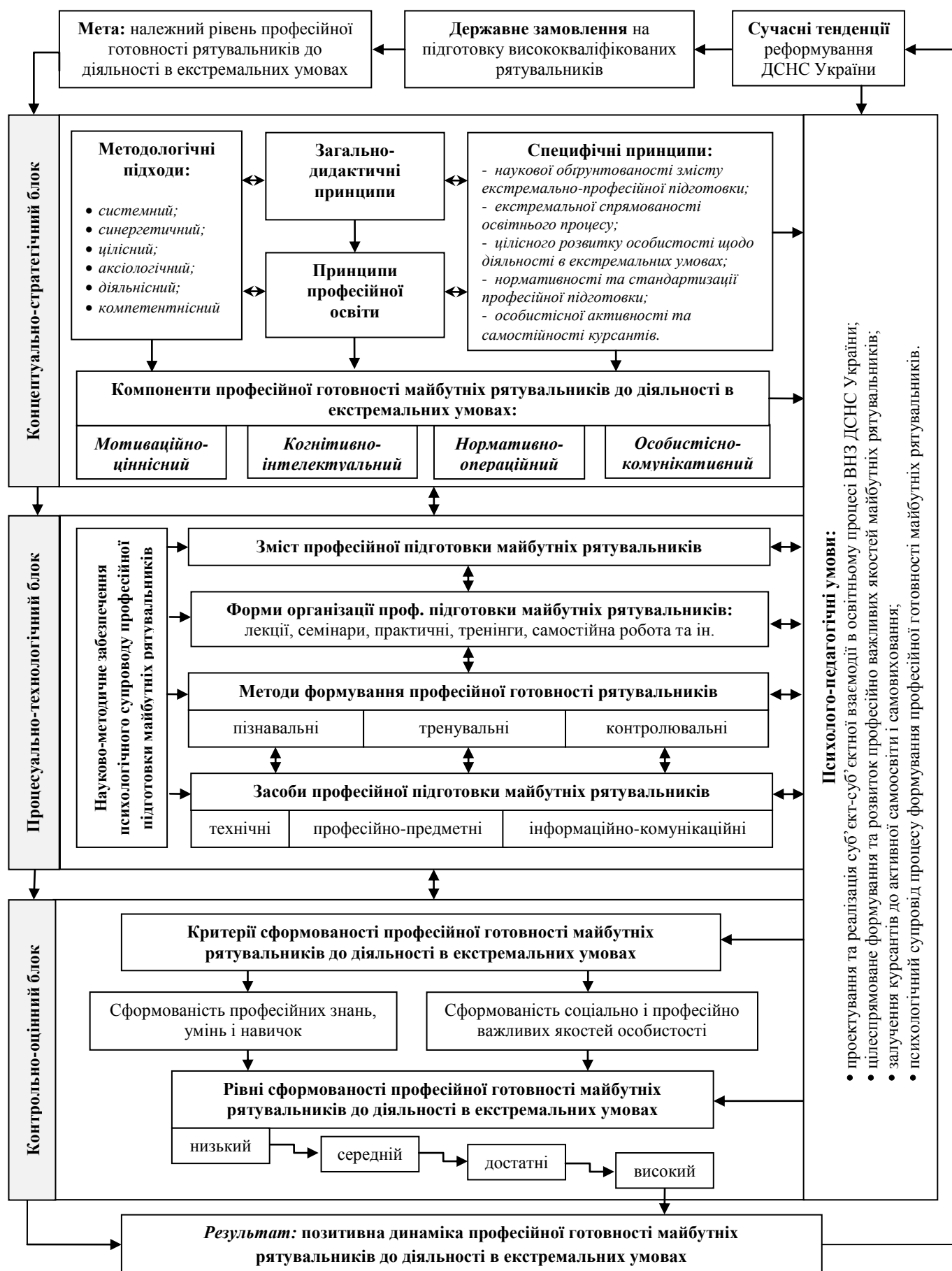

Рисунок 2 – Структурно-функціональна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах

У третьому розділі – «Перевірка ефективності методики формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах у навчальних закладах ДСНС України» – висвітлено організацію та етапи експериментальної роботи, викладено методику формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, перебіг і результати дослідно-експериментальної перевірки її ефективності, узагальнено й інтерпретовано результати аналізу одержаних даних.

Експериментальне дослідження проводилось протягом 2013-2017 рр. чотирма етапами: *організаційно-проектувальний* (сформульовано наукову проблему дослідження, визначено предмет, мету, завдання, висунуто гіпотезу, здійснено аналіз нормативної бази ДСНС України, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури, опрацьовано вихідні позиції дослідження, розроблено теоретичні основи і програму дослідження, сплановано та проведено констатувальний етап експерименту, проаналізовано отримані результати); *уточнювальний* (сформовано понятійний апарат дослідження, визначено методологічні засади, розроблено структурно-функціональну модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах та на її основі визначено й обґрунтовано специфічні принципи і психолого-педагогічні умови її формування); *процесуальний* (проведено формувальний експеримент для підтвердження доцільності авторської методики і психолого-педагогічних умов формування професійної готовності курсантів ВНЗ ДСНС України, під час якого апробована авторська методика формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах); *аналітично-узагальнювальний* (систематизовано й узагальнено результати формувального експерименту, виконано їх кількісне й якісне опрацювання, сформульовано висновки). Ключовим за змістом був процесуальний етап, на якому впроваджувались розроблені інновації та визначалась ефективність формування мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інтелектуального, нормативно-операційного й особистісно-комунікативного компонентів професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах.

Методика формування професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах, застосована в експериментальних групах, передбачала чотири етапи: *усвідомлення* (осмислення життєвих цінностей і пріоритетів, залучення рятувальників до спостереження за власною професійною готовністю у процесі фахової підготовки); *пізнання* (одержання та засвоєння інформації про внутрішній світ особистості рятувальника, особливості його діяльності в екстремальних умовах, якості та компетентності майбутнього фахівця); *інтеріоризації* (формування внутрішніх структур психіки, набуття життєвого досвіду, становлення психічних функцій тощо); *активності* (застосування набутого досвіду в усталених ситуаціях і ситуаціях невизначеності). Серед методів навчання особлива увага приділялась інтерактивним: пізнавальним (міні-лекції, дискусії, мозковий штурм, гронування), тренувальним (ділові ігри, творча праця, фасилітація, модерація), контролювальним (тестування, оцінювання, мотивувальний контроль, самодіагностика). Запропоновані та згруповані в соціально-психологічний тренінг вправи були спрямовані на розвиток усіх компонентів професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в

екстремальних умовах. Тренінг психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах передбачає дев'ять занять, побудованих за принципом поетапного розвитку відповідних компонентів готовності.

Сформованість професійної готовності рятувальників до діяльності в екстремальних умовах перевірялась за комплексом валідних психодіагностичних методик: дослідження особистості FPI (модифікована форма В); вивчення вольової організації особистості М. Гуткіна, Г. Михальченко; визначення структури темпераменту (методика В. Русалова); теппінг тест; мотивація успіху та страх перед невдачами (опитувальник А. Реана); рівень суб'єктивного контролю; стиль саморегуляції поведінки В. Моросанова (ССПМ); закономірності числового ряду; копінг-тест Р. Лазаруса. Чисельність вибірки становила 151 особу в експериментальній групі та 147 – у контрольній, що забезпечує достатню репрезентативність дослідження.

Для порівняння рівнів сформованості професійної готовності курсантів обох груп, виявлення психологічних проблем і зони психологічного комфорту майбутніх рятувальників проводилося визначення компонентів готовності до та після завершення експерименту. Після кожного тематичного заняття вивчалися також особистісні характеристики курсантів, що дало змогу виявити позитивну динаміку рівня професійної готовності в обох групах, проте в експериментальній групі вона була значно вища, ніж у контрольній. На заключному етапі проведено вихідну діагностику й одержано результати, які дають підстави стверджувати, що в експериментальній групі спостерігається вищий і більш прогнозований рівень сформованості професійної готовності курсантів. Динаміка формування всіх її компонентів в експериментальній і контрольній групах відображена на рис. 3.

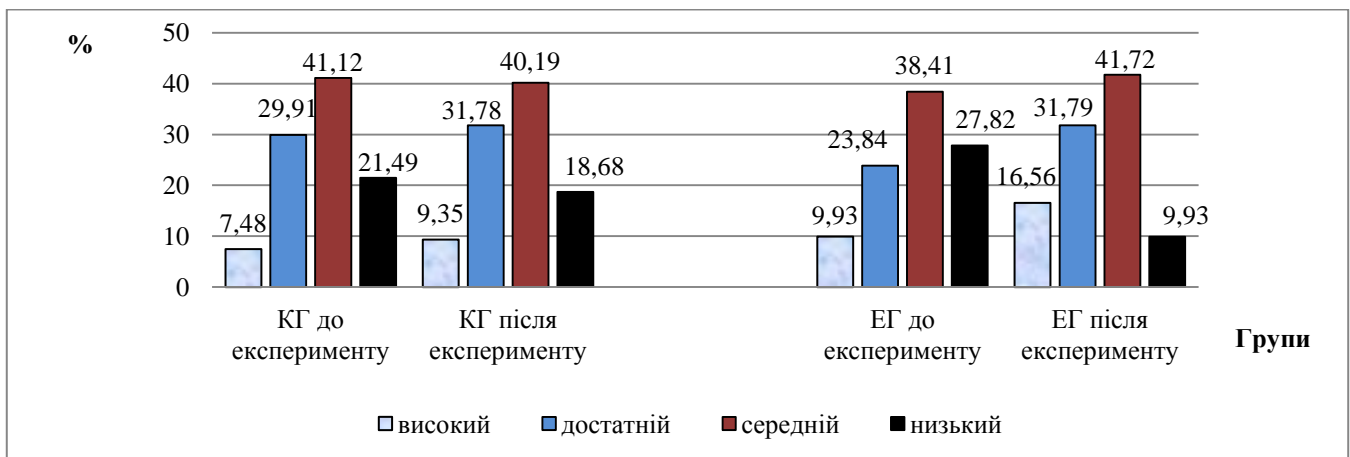

Рисунок 3 – Динаміка формування професійної готовності майбутніх рятувальників у контрольній та експериментальній групах

Як видно з рис. 3, у курсантів експериментальної групи показники високого рівня сформованості професійної готовності зросли на 6,63%, достатнього – на 7,95%, середнього – на 3,31%, натомість показники низького рівня зменшилися на 17,89%. У контрольній групі показники високого та достатнього рівнів підвищилися лише на 1,87%, а зменшилися показники середнього – на 0,93% і низького – на 2,81%. Статистична достовірність результатів перевірялась за допомогою критерію χ^2 , що дало змогу зафіксувати суттєві відмінності показників курсантів

експериментальної і контрольної груп наприкінці експерименту з достатньою достовірністю (95%).

Отже, в експериментальній групі, де впроваджувалась авторська методика за побудованою моделлю та забезпечувались необхідні психолого-педагогічні умови навчання, відбулися суттєві позитивні зміни показників усіх компонентів професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Результати формувального етапу психолого-педагогічного експерименту підтвердили, що впровадження інновацій у підготовку майбутніх рятувальників у ВНЗ ДСНС України сприяло формуванню їхнього ціннісного ставлення до професії, підвищенню мотивації щодо особистісного саморозвитку, формування професійної компетентності, розвитку професійно важливих якостей, які допомагають здійснювати аналіз в ситуаціях ризику, оперативно приймати управлінські рішення, обирати варіанти розв'язання проблеми і прогнозувати можливі наслідки, що засвідчило дієвість запропонованої методики формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Отже, гіпотеза дослідження підтвердилася, мети досягнуто.

ВИСНОВКИ

1. Зростання масштабів і складності стихійних, техногенних, антропогенних надзвичайних ситуацій вимагає від рятувальників не лише володіння професійними знаннями й уміннями, а й здатності мислити професійно, швидко опрацьовувати інформацію та приймати оптимальні рішення. Це потребує формування в курсантів ВНЗ ДСНС України професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах як інтегративної властивості особистості, що характеризує її свідоме ставлення до професії, ціннісні орієнтації, соціально та професійно важливі якості, сприяє її самореалізації в професії та є важливим чинником швидкої адаптації до виконання службових обов'язків у надзвичайних ситуаціях. Структура професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах охоплює чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний, нормативно-операційний, особистісно-комунікативний.

Відповідно до сутності категорії «екстремальні умови» і психолого-педагогічних засад поняття «професійна готовність», урахувавши зміст та особливості професійної освіти рятувальників основними методологічними підходами в дослідженні визначено системний, синергетичний, цілісний, аксіологічний, діяльнісний і компетентнісний. Оптимізація процесу професійної підготовки майбутніх рятувальників у ВНЗ ДСНС України спирається на положення психопедагогіки стосовно вдосконалення освітньої практики шляхом застосування теоретичних досягнень психологічної науки.

2. Побудована структурно-функціональна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах урахує сучасні тенденції реформування ДСНС України, вимоги державного замовлення на підготовку висококваліфікованих рятувальників, мету їхньої професійної підготовки і містить три блоки: концептуально-стратегічний (методологічні підходи і принципи, компоненти професійної готовності), процесуально-технологічний (зміст, комплекс методів, форми організації та засоби професійної підготовки) і

контрольно-оцінний (критерії та рівні сформованості професійної готовності). У логіко-змістовому сенсі структурно-функціональна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах є інструментом оптимізації професійної підготовки фахівців цивільного захисту з метою підвищення їхнього рівня фахової компетентності. Її реалізація сприяє конструктивній взаємодії викладачів і курсантів, налагодженню комфортної психологічної атмосфери і створенню сучасного освітнього середовища у ВНЗ ДСНС України.

3. Відповідно до методологічних підходів, з урахуванням загальнодидактичних принципів і принципів професійної освіти сформульовано принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах (наукової обґрунтованості змісту екстремально-професійної підготовки; екстремальної спрямованості освітнього процесу; цілісного розвитку особистості щодо діяльності в екстремальних умовах; нормативності та стандартизації професійної підготовки; особистісної активності та самостійності курсантів). На їх основі обґрунтовані психолого-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах:

- проектування та реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі ВНЗ ДСНС України;
- цілеспрямоване формування та розвиток професійно важливих якостей майбутніх рятувальників;
- залучення курсантів до активної самоосвіти і самовиховання;
- психологічний супровід процесу формування професійної готовності майбутніх рятувальників.

Втілення цих умов у професійну підготовку майбутніх рятувальників у ВНЗ ДСНС України забезпечує зростання мотивації курсантів до навчання, активізує саморозвиток і сприяє формуванню та вдосконаленню їхніх компетентностей, що забезпечують належний рівень професійної готовності до діяльності в екстремальних умовах.

4. Методика формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах розроблена з урахуванням специфіки професійних завдань та особливостей їхньої підготовки у ВНЗ ДСНС України і відображає напрями модернізації змісту професійної освіти у галузі цивільного захисту. Її чотири етапи (усвідомлення, пізнання, інтеріоризації, активності) передбачають наступність і взаємозумовленість розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивно-інтелектуального, нормативно-операційного й особистісно-комунікативного компонентів професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. Вибір методів узгоджувався з психолого-педагогічними умовами її формування і здійснювався з орієнтацією на особистісний і професійний розвиток курсантів. У методиці домінують інтерактивні пізнавальні, тренувальні та контролювальні методи, що дають змогу цілеспрямовано розвивати визначені компоненти професійної готовності майбутніх рятувальників.

Перевірка рівня сформованості професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах засвідчила позитивну динаміку

її формування в експериментальній групі, де впроваджувались запропоновані інновації. Рівень професійної готовності курсантів до діяльності в екстремальних умовах в експериментальній групі переважає рівень курсантів контрольної групи за всіма компонентами. Це підтвердило дієвість розробленої методики і доцільність обґрунтованих психолого-педагогічних умов.

5. Упроваджене в практику діяльності навчальних закладів і підрозділів ДСНС України вдосконалене науково-методичне забезпечення психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх рятувальників містить методичні рекомендації для практичних психологів і педагогічних працівників ВНЗ ДСНС України «Корпоративна культура працівників ДСНС України», «Телефонне консультування як екстрена психологічна допомога» та посібник «Тренінг психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах». Методичні рекомендації охоплюють вказівки щодо вдосконалення управління в органах і підрозділах системи ДСНС України, виховання у фахівців цивільного захисту свідомого та позитивного ставлення до діяльності в галузі безпеки людини, формування вмій і навичок вирішення конфліктних ситуацій, саморегуляції та самоконтролю, конструктивного спілкування на всіх етапах службової діяльності, адекватного використання вербальних і невербальних засобів комунікації, долання комунікативних бар'єрів, ведення службового діалогу, розвитку здатності ефективно вирішувати професійні проблеми, налагоджувати гармонійні взаємовідносини в колективі. У посібнику «Тренінг психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах» викладено суть методики формування готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, подано рекомендації щодо її впровадження, обґрунтовано комплекс інтерактивних методів навчання. Апробація авторського науково-методичного забезпечення підтвердила позитивний вплив запропонованих інновацій на підвищення якості підготовки майбутніх рятувальників до професійної діяльності, зокрема в екстремальних умовах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх теоретичних і практичних аспектів вирішення окресленої проблеми. До подальших напрямів наукового пошуку відносимо такі: дослідження науково-педагогічних засад створення та застосування електронних освітніх ресурсів, призначених для підготовки майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, вивчення особливостей розроблення й упровадження у професійну освіту засобів віртуального моделювання екстремальних ситуацій, оновлення навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у галузі безпеки людини у ВНЗ ДСНС України на засадах психопедагогіки з метою формування професійної готовності курсантів до різних напрямів діяльності в галузі безпеки людини.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Коваль І. С. Теоретичні аспекти психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – № 5. – С. 184–191.

2. Коваль І. С. Вплив особистісних якостей на результати тестувань з фізичного виховання перемінного складу ЛДУ БЖД / І. С. Коваль, А. М. Ковальчук, А. М. Петренко, Ю. С. Баран // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2015. – № 11. – С. 30–34.

3. Коваль І. С. Тренінг формування психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2015. – № 18. – С. 97–104.

4. Коваль І. С. Професійно-психологічна підготовка майбутніх рятувальників ДСНС України / І. С. Коваль // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2015. – Вип. 29. – С. 178–183.

5. Коваль І. С. Структура психологічної готовності майбутніх рятувальників ДСНС України до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – 2015. – № 43. – С. 239–243.

6. Коваль І. С. Сучасний стан готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // Професійна освіта : проблеми і перспективи. – 2016. – Вип. 10. – С. 11–16.

7. Коваль І. С. Упровадження програмних засобів у навчально-тренувальний процес циклічних видів спорту / І. С. Коваль, А. М. Ковальчук, А. М. Петренко // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2016. – № 13. – С. 191–195.

8. Козяр М. М. Структурно-компонентна модель формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / М. М. Козяр, І. С. Коваль // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – 2017. – № 15. – С. 194–198.

9. Коваль І. С. Взаємозв'язок готовності до ризику із мотивацією обрання професійної діяльності молодих рятувальників / І. С. Коваль // Global Scientific Unity 2014 : the European Scientific and Practical Congress, Prague, the 26-27th of September 2014. – Copenhagen : Published by order of the Scientific Presidium of the Council of the International Scientific Association «Science & Genesis», 2014. – Vol. 4. – С. 83–88.

10. Коваль І. С. Психолого-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // Modern science – Moderní věda. – 2017. – № 1. – С. 134–139.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Коваль І. С. Тренінг психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах : посібник / І. С. Коваль. – Львів : ЛДУ БЖД, 2016. – 160 с.

12. Коваль І. С. Психологічна готовність майбутніх рятувальників : особистісний компонент / І. С. Коваль // Knowledge is power, power is knowledge! : International Multidisciplinary Congress ; the 27th of July 2015, Vienna. – Prague : Publishing Center of The International Scientific Association «Science & Genesis», 2015. – P. 148–150.

13. Коваль І. С. Умови формування психологічної готовності майбутніх рятувальників / І. С. Коваль // Молодий вчений. – 2016. – № 3 (30). – С. 592–595.

14. Koval I. S. Specific principle of formation of future in the activities in extreme conditions / I. S. Koval // Grow up : International scientific and practical congress ; European Association of pedagogues, psychologists and medics «Science», the 30th of November 2016, Geneva. – Geneva : Science, 2016. – P. 28–34.

15. Koval I. S. Human reactions at major emergencies / I. S. Koval // Fiat justitia, pereat mundus : materials of the 15-th scientific conference of cadets and students / Edited by prof. Zelenska O. P. – Lviv : LSU of IA, 2009. – P. 24–25.

16. Коваль І. С. Особливості формування особистості для діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль, Р. Л. Ткачук // Особистість в екстремальних умовах : зб. тез IV наук.-практ. конф. ; 29.04.2011 р., Львів. – Львів, 2011. – С. 79–81.

17. Коваль І. С. Спілкування як фактор розвитку особистості / І. С. Коваль // Культура як феномен людського духу : зб. тез допов. міжнар. курс.-студ. нак. конф. ; 15-16.11.2011 р., Львів. – Львів : ЛДУ БЖД, 2011. – С. 246–249.

18. Коваль І. С. Дослідження готовності до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль, А. А. Прокопчук // Особистість в екстремальних умовах : зб. тез V наук.-практ. конф. ; 20.04.2012 р., Львів. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 90–92.

19. Коваль І. С. Формування особистості майбутнього фахівця в умовах навчального процесу / І. С. Коваль, О. Б. Бурак // Особистість в екстремальних умовах : зб. тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю ; 7-8.11.2013 р., Львів. – Львів : ЛДУ БЖД, 2013. – С. 211–213.

20. Коваль І. С. Профессиональная подготовка спасателей / И. С. Коваль // Чрезвычайные ситуации : теория, практика, инновации : матер. междунар. науч.-практ. конф. ; 22-23.05.2014 г., Гомель. – Гомель : ГГТУ им. П. О. Сухого, 2014. – С. 328.

21. Коваль І. С. Професійно-психологічна підготовка майбутніх рятувальників / І. С. Коваль // Професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників : матер. звітної наук.-практ. конф. ЛНПЦ ІПТО НАПН України ; 25.02.2014 р., Львів. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – С. 48–51.

22. Коваль І. С. Психологічна готовність майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // XIII Міжнар. виставковий форум «Технології захисту / ПожТех – 2014» : матер. 16 Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників ; 23-24.09.2014 р., Київ. – К. : ДСНС України, 2014. – С. 146–147.

23. Коваль І. С. Структура психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / І. С. Коваль // Проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : матер. звітної наук.-практ. конф. ЛНПЦ ІПТО НАПН України ; 04.03.2015 р., Львів. – Львів : СПОЛОМ, 2015. – С. 107–109.

24. Коваль І. С. Комунікація як складова психологічної готовності майбутніх рятувальників / І. С. Коваль // Сучасні технології у суспільно-гуманітарній підготовці кваліфікованих робітників у ПТНЗ : матер. обл. наук.-практ. конф. ; 11.06.2015 р., Львів. – Львів : СВПУ, 2015. – С. 26–28.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

25. Коваль І. С. Діагностика спілкування в умовах соціального контролю / І. С. Коваль // Психологія особистісної та соціальної креативності : зб. тез міжвуз. наук. конф. ; 22.12.2011 р., Львів. – Львів : ЛДУ МВС, 2011. – С. 123–126.
26. Коваль І. С. Дослідження комунікативних якостей у курсантів ЛДУ БЖД / І. С. Коваль // Психологічні проблеми сучасності : зб. тез ІХ наук.-практ. конф. студ. та мол. вчених ; 29-31.03.2012 р., м. Львів. – Т. 1. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – С. 98–99.
27. Коваль І. С. Корпоративна культура працівників ДСНС України : метод. рекомендації. / І. С. Коваль, О. А. Куций, Р. І. Сірко. – Львів : ЛДУ БЖД, 2013. – 43 с.
28. Коваль І. С. Телефонне консультування як екстрена психологічна допомога : метод. реком. / І. С. Коваль, О. В. Шибрук. – Львів : ЛДУ БЖД, 2014. – 29 с.
29. Коваль І. С. Як не «згоріти» на роботі / І. С. Коваль, Д.-М. П. Шевелєв // Безпека життя на Вінниччині. – 2014. – № 1. – С. 22–24.

АНОТАЦІЇ

Коваль І. С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Львів, 2017.

У дисертаційній роботі науково обґрунтовано теоретичні засади формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах у ВНЗ ДСНС України, що ґрунтуються на положеннях системного, синергетичного, цілісного, аксіологічного, діяльнісного та компетентнісного підходів та ідеях психопедагогіки. На основі психолого-педагогічного аналізу поняття професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах із урахуванням особливостей професійної діяльності фахівців цивільного захисту і напрямів реформування системи ДСНС України запропоновано шляхи її формування в освітньому процесі профільних ВНЗ.

Охарактеризовано компоненти професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах, обґрунтовано психолого-педагогічні умови та розроблено структурно-функціональну модель її формування, вдосконалено методичні підходи до вирішення поставленої проблеми.

Доведено, що реалізація моделі та застосування авторської методики формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах в освітньому процесі ВНЗ ДСНС України сприяють особистісному і професійному розвитку курсантів, позитивно впливають на розвиток їхніх якостей особистості, необхідних для ефективної діяльності в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: професійна підготовка, вищі навчальні заклади ДСНС України, майбутні рятувальники, професійна готовність до діяльності в екстремальних умовах, формування професійної готовності.

Коваль И. С. Формирование профессиональной готовности будущих спасателей к деятельности в экстремальных условиях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности, Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям, Львов, 2017.

В диссертационной работе научно обоснованы теоретические основы формирования профессиональной готовности будущих спасателей к деятельности в экстремальных условиях в вузах ГСЧС Украины, основанные на положениях системного, синергетического, целостного, аксиологического, деятельностного и компетентностного подходов и идеях психопедагогике. На основе психолого-педагогического анализа понятия профессиональной готовности будущих спасателей к деятельности в экстремальных условиях с учетом особенностей профессиональной деятельности специалистов гражданской защиты и направлений реформирования системы ГСЧС Украины предложены пути ее формирования в образовательном процессе профильных вузов.

Охарактеризованы компоненты профессиональной готовности будущих спасателей к деятельности в экстремальных условиях, обоснованно психолого-педагогические условия и разработана структурно-функциональную модель ее формирования, усовершенствованы методические подходы к решению поставленной проблемы.

Доказано, что реализация модели и применения авторской методики формирования профессиональной готовности будущих спасателей к деятельности в экстремальных условиях в образовательном процессе вуза ГСЧС Украины способствуют личностному и профессиональному развитию курсантов, положительно влияют на развитие их качеств личности, необходимых для эффективной деятельности в экстремальных ситуациях.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, высшие учебные заведения ГСЧС Украины, будущие спасатели, профессиональная готовность к деятельности в экстремальных условиях, формирования профессиональной готовности.

Koval I. S. Shaping future rescuers professional readiness to work in extreme conditions. – The manuscript.

Dissertation for the degree in Pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. Lviv State University of Life Safety, State Emergency Service of Ukraine, Lviv, 2017.

The dissertation is devoted to the study of the future rescuers professional readiness formation to work in extreme conditions in the process of professional training. On the basis of theoretical analysis of methodological, psychological and pedagogical aspects of future State Emergency Service of Ukraine rescuers universities professional training, as well as the study of conceptual approaches, concept of the professional readiness of future rescuers to work in extreme conditions was framed, its essence and structure were determined. Concept structure includes four components: motivational-value, cognitive-intellectual, normative-operational, person-communicative.

In accordance to modern educational paradigm and taking into consideration the rescuers professional activity specifics, the main methodological approaches to shaping their professional readiness to work in extreme conditions are systematic, synergetic, integral, operational, axiological and competent. Optimization of the professional formation process deals with the ideas of psycho-pedagogy.

The analysis of professional training of specialists in civil protection on the basis of certain methodological approaches has made it possible to distinguish the specific principles of forming their readiness for activities under extreme conditions: the scientific substantiation of the component of extreme-professional training, which consists in the scientific content of the disciplines of fire and rescue, contributes to the comprehensive ideological development of the rescuer's personality; the extreme orientation of the educational process presupposes a focus on the formation of the future readiness of future rescuers, directs the subjects of the educational process to the peculiarities of activity and the performance of specific professional functions; integral personality development regarding activities in extreme conditions ensures purposeful improvement of mental, physical and moral characteristics of rescuers; legislation and standardization of professional training is aimed at regulating the process of preparing rescuers for professional activities in accordance with educational standards; personal activity and independence of cadets is implemented through appropriate organization of professional training and self-education of cadets at all stages of training.

Psychological and pedagogical conditions for shaping the future rescuers professional readiness to work in extreme conditions are: designing and realization of subject-subject interaction in the educational process of the higher educational institutions of the State Emergency Service of Ukraine; purposeful shaping and development of professionally important characteristics of future rescuers; involvement of the students in active self-education and self-development; psychological support of the process of shaping the professional readiness of future rescuers.

The developed structural and functional model of shaping the future rescuers professional readiness to work in extreme conditions reflects the influence of modern tendencies of the State Emergency Service of Ukraine, reforms within the state order regarding the training of specialists in the field of human security, the purpose and result of their training, and also contains a conceptual-strategic, procedural-technological and control-evaluation units. Its implementation contributes to the professional readiness the rescuers to work in extreme conditions readiness.

The method of the shaping future rescuers readiness to work in extreme conditions involves four stages (awareness, cognition, internalization, activity), aimed at the consistent development of all its components. It is dominated by interactive methods that enable the development of motivational-value, cognitive-intellectual, normative-operational, personal-communicative components of professional readiness. The approbation of the methodology results confirmed that under the influence of the proposed innovations, all components of shaping the professional readiness of future rescuers to work in extreme conditions have increased significantly.

Keywords: professional education, higher educational institutions of the State Emergency Service of Ukraine, future rescuers, professional readiness to work in extreme conditions, shaping professional readiness.

Підписано до друку 13.10.2017 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетн. Гарнітура Times. Наклад 100.
Зам. № 5/2017. Ум. друк. арк. 0,9.

Відділ редакційної та науково-видавничої діяльності
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності,
79007, м. Львів, вул. Клепарівська, 35